

Aneta Dawidowicz*

Echa rewolucji rosyjskich w 1917 roku na łamach prasy polskiej

Echoes of the Russian Revolutions in 1917
in the Polish Press

STUDIA I ANALIZY

Słowa kluczowe: prasa polska, myśl polityczna, rewolucja rosyjska, publicystyka polityczna, komunikowanie polityczne

Key words: polish press, political thought, Russian revolution, political journalism, political communication

Abstrakt: Celem artykułu jest zaprezentowanie problematyki rewolucji rosyjskich, ich przebiegu i skutków w świetle prasy polskiej wydawanej pod zaborami, reprezentującej różne kierunki ideowe i polityczne. Źródłem informacji na temat rewolucji pozostawały dzienniki zagraniczne. Twórcy prasy polskiej przybierali postawę obserwatorów życia politycznego i społecznego. Zastanawiano się nad wpływem wydarzeń rewolucyjnych na rozwój sytuacji na ziemiach polskich. Przegląd publikacji prasowych pozwolił ustalić, jakie informacje dochodziły do czytelników prasy polskiej. Zastosowano metodę analizy zawartości prasy i analizę jakościową prezentowanych treści.

Abstract: The aim of the article is to present the issues of the Russian revolutions, their course and effects in the Polish press published under the partitions, representing various ideological and political trends. Foreign dailies remained the source of information about the revolution. A review of press publications allowed us to determine what information reached the readers of the Polish press. The creators of the Polish press assumed the attitude of observers of political and social life. The influence of revolutionary events on the development of the situation in Poland was discussed. A review of press publications

---

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5266-2247>; dr hab., prof. UMCS. Laureatka Nagrody im. J. Baszkiewicza. E-mail: dawidowicz.aneta@gmail.com.

allowed us to determine what information reached the readers of the Polish press. The press content analysis method and qualitative analysis of the presented content were used.

Uwagi wstępne

Jedno z ważniejszych źródeł poznania dziejów przepływu myśli filozoficzno-politycznej stanowi prasa. Echa rewolucji rosyjskich, ich przebieg i skutki znalazły niewątpliwie odzwierciedlenie na łamach prasy polskiej wydawanej pod zaborami, reprezentującej różne kierunki ideowe i polityczne. Odzwierciedlenie zainteresowania rewolucjami w Rosji znajduje swój wyraz w licznych śladach i świadectwach myśli politycznej¹, we wspomnieniach i diariuszach współczesnych, w zachowanej korespondencji prywatnej².

Prasa polska wydawana w latach 1914–1918, była dość skromna pod względem liczby tytułów i zakresu oddziaływania. Pomimo różnych ograniczeń (cenzura, trudności finansowe i techniczne) prasa się ukazywała i spełniała swoją doniosłą rolę. Prasa docierała do społeczeństwa polskiego, stanowiąc istotne źródło poznania ówczesnej tak bardzo skomplikowanej rzeczywistości politycznej i międzynarodowej.

Wydawnictwa prasowe ukazujące się na całym obszarze ziem polskich pod wszystkimi trzema zaborami odegrały istotną rolę w rozprzestrzenianiu się informacji na temat rewolucji rosyjskiej. Niekiedy do nielicznych grup czytelników docierała również prasa zagraniczna. Z braku innych źródeł za wiarygodne

¹ Poglądy polityczne można analizować za pośrednictwem źródeł, wśród których można wyróżnić świadectwa i ślady. Świadectwa myśli politycznej są nośnikami pamięci historycznej o charakterze znaków. O faktycznych poglądach decydują ślady, a nie świadectwa myśli politycznej. Socjotechnika i propaganda radykalnie obniża stopień wiarygodności świadectw myśli politycznej. Zob. szerzej: W. Paruch, *Myśl polityczna obozu piłsudczykowski, 1926–1939*, Lublin 2005, s. 22, 23; M. Kula, *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa 2002, *passim*.

² W badaniach myśli politycznej szczególnie istotne miejsce zajmują ważne materiały źródłowe czyli egodokumenty. Twórcą pojęcia był Jacob Presser, holenderski badacz, który w połowie XX wieku w ten sposób określił dokumentację wywiedzioną z kręgu spraw prywatnych. W zakresie pojęcia „egodokumenty” znajdują się autobiografie, diariusze, pamiętniki, wspomnienia, a współcześnie także dzienniki internetowe, blogi, vlogi, wpisy na Twitterze, Facebooku. W. Szulakiewicz, *Egodokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, «Przegląd Badań Edukacyjnych» 2013, vol. 1, nr 16, s. 65–84; E. Maj, *Egodokumenty w badaniach historii prasy w Polsce do 1914 roku*, [w:] I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami*, Lublin 2019, s. 103–119; E. Maj, *Egodokumenty w warsztacie badawczym historia myśli politycznej*, [w:] J.R. Sielezin (red.), *Studia metodologiczne z nauk społecznych*, Wrocław 2018, s. 63–80.

uważano wówczas informacje agencyjne czy prasowe pochodzące z krajów europejskich, a zwłaszcza z państw skandynawskich i ze Szwajcarii. Źródłem informacji pozostawała prasa zagraniczna oraz depesze zagranicznych agencji prasowych³.

Niedosyt informacji pochodzących z dawnego imperium carów na ziemiach polskich w latach 1917–1918 był determinowany faktem, że w końcowej fazie wojny linia frontu przebiegała daleko na wschód od granic Królestwa Polskiego. Wprawdzie docierały niejednokrotnie relacje bezpośrednich świadków, sięgano również do zamieszczanych na łamach prasy depesz agencyjnych, jednakże mimo to dezorientacja i chaos informacyjny był znaczny⁴.

Celem artykułu jest zaprezentowanie problematyki rewolucji rosyjskich, ich przebiegu i skutków na łamach prasy polskiej wydawanej pod zaborami, reprezentującej różne kierunki ideowe i polityczne. Artykuł stanowi kontynuację badań dotyczących prasy politycznej w XX wieku. Podstawę źródłową artykułu stanowiły przede wszystkim artykuły opublikowane na łamach prasy wydawanej w języku polskim pod zaborami. Przedmiotem opracowania jest analiza wybranych tytułów prasowych o charakterze informacyjnym, a także publicystycznym, opiniotwórczym, z uwzględnieniem szerokiego spektrum reprezentowanych orientacji politycznych. Konstrukcja artykułu jest problemowo-chronologiczna. Kwerendą zostały objęte także inne kategorie źródeł, a w tym zwłaszcza wspomnienia, dzienniki, pamiętniki. Informacje na temat rewolucji rosyjskich pojawiały się zarówno w dziennikach jak i w wydawnictwach ukazujących się nieco rzadziej, a więc w tygodnikach, miesięcznikach. Sformułowano kilka hipotez badawczych: po pierwsze, echa rewolucji rosyjskich pojawiały się zarówno na łamach prasy warszawskiej jak i prasy prowincjonalnej⁵; po drugie, opinia publiczna nie była informowana o poszczególnych zakulisowych zabiegach dyplomatycznych; po trzecie, prasa zamieszczała niejednokrotnie informacje niesprawdzone i nieprawdziwe. Prasa warszawska miała w większym stopniu walor opiniotwórczy, natomiast prasa prowincjonalna była skoncentrowana na zagadnieniach lokalnych. Zarówno prasa warszawska, jak i prowincjonalna, nie dysponowały w tym okresie swoimi stałymi korespondentami w stolicach europejskich. Głównym źródłem informacji na temat rewolucji pozostawały zatem dzienniki zagraniczne, a więc wiedzieć-

---

³ A. Paczkowski, *Dzienniki warszawskie o rewolucji październikowej w Rosji (listopad–grudzień 1917)*, «Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego» 1967, nr 6, s. 138–159.

⁴ G. Zackiewicz, *Plotki i pogłoski na temat bolszewików krążące na ziemiach polskich w latach 1917–1918*, «Przegląd Historyczny» 2021, z. 1, s. 33.

⁵ Prasą prowincjonalną należy nazwać czasopisma redagowane i wydawane poza Warszawą oraz miastami mającymi w tym okresie istotną pozycję makroregionalną. Były to między innymi: Wilno, Poznań, Kraków, Lwów.

skie, berlińskie, sztokholmskie. Cenne informacje docierały również poprzez prasę polską wydawaną w Rosji⁶. Przypomnieć należy o szczególnych ograniczeniach prasy wojennej narzuconych przez cenzurę. Przegląd publikacji prasowych pozwolił ustalić, jakie informacje dochodziły do czytelników prasy polskiej. Artykuły prasowe autorstwa publicystów czy też polityków zazwyczaj nie były podpisane. Podejmując ocenę stanu badań w zakresie omawianego tematu, należy stwierdzić, że nie został dotąd wystarczająco zgłębiany, chociaż omawiana w artykule tematyka znajduje odzwierciedlenie we współczesnym piśmiennictwie. Podjęta w niniejszym teście problematyka badawcza może stanowić inspirację i zachętę do dalszych badań na tym polu. Zastosowano metodę analizy zawartości prasy, analizę jakościową prezentowanych treści, metodę komparatystyczną.

Prasa polska wydawana na początku XX wieku

Znaczenie środków masowego przekazu jako narzędzia wpływu na społeczeństwo polskie zostało docenione w szerokim stopniu w drugiej połowie XIX wieku, co przejawiało się w intensywnym rozwoju prasy polskiej. Powstające u schyłku XIX wieku nowoczesne polityczne ruchy masowe: 1) ruch socjalistyczny⁷, 2) obóz narodowodemokratyczny⁸, 3) ruch ludowy⁹, dążyły do stworzenia profesjonalnego aparatu prasowego¹⁰. W realiach pierwszych dziesięcioleci XX w. prasa odgrywała niewątpliwie jedną z głównych ról w wyjaśnianiu świata i tłumaczeniu jego warstwy politycznej szerokim i różnorodnym kręgom odbiorców, motywowała do podejmowania działalności politycznej, oddziaływała edukacyjnie i wychowawczo¹¹.

⁶ A. Garlicka, *Prasa w Królestwie Polskim pod okupacją niemiecką i austriacką (1915–1918)*, [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, Warszawa 1976, s. 290.

⁷ Spośród wielu tytułowych prasowych, które znajdowały się w gestii ruchu socjalistycznego znajdowały się między innymi następujące periodyki: «Naprzód», «Robotnik», «Przedświt».

⁸ Narodowa Demokracja wydawała bardzo liczne tytuły prasowe, między innymi: «Głos», «Przegląd Wszepolski», «Przegląd Narodowy», zob. szerzej: A. Dawidowicz, *Rola prasy w rozwoju Narodowej Demokracji (1893–1939)*, [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, Białystok 2016, s. 229–239.

⁹ Ruch ludowy wydawał między innymi następujące periodyki: «Piast», «Wyzwolenie», «Przyjaciel Ludu».

¹⁰ R. Habielski, *Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku*, Warszawa 2009, *passim*; A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Warszawa–Łódź 1982.

¹¹ Harold Dwight Lasswell analizując zjawisko komunikowania politycznego zwrócił uwagę między innymi na „funkcję śledzenia świata”. H.D. Lasswell, *The Structure and Function of Communication in society*, [w:] L. Bryson (red.), *The Communication of Ideas*, New York

Prasę wydawaną w Królestwie Polskim pod okupacją niemiecką i austriacką w latach 1915–1918 poddawano cenzurze prewencyjnej. Wydawnictwa prasowe w Królestwie Polskim poniosły największe straty w pierwszych latach wojny. Spadek ilościowy prasy obserwowany na terenie wszystkich ziem polskich w Królestwie spowodowany był znaczną emigracją ludności polskiej do Rosji oraz ogromnymi trudnościami technicznymi, (brakowało między innymi papieru). Wydarzenia wojenne pobudziły głód informacji. Jedyne źródło wiadomości politycznych i wojennych stanowiła prasa. Wskutek drożyzny spadała jednak siła nabywczą czytelników. Zmniejszano zatem nakłady prasy. Zasadniczy wpływ na profil polityczny gazet polskich na obszarze Królestwa miały wydarzenia o randze międzynarodowej, a wśród nich zwłaszcza rewolucja lutowa i październikowa w Rosji¹².

Systemu prasowy na ziemiach polskich był determinowany działaniami wojennymi. Wojna spowodowała bowiem likwidację lub zawieszenie wielu czasopism. Zmiany na froncie wojennym doprowadziły do przesunięcia się punktu ciężkości prasowej aktywności politycznej (np. środowiska narodowych demokratów) na teren Rosji, gdzie powstało wiele gazet i czasopism odgrywających w politycznej działalności rolę pierwszoplanową. Wspomnieć tu zwłaszcza należy o endeckim periodyku «Sprawa Polska» wydawanym w Piotrogradzie. Własną prasą dysponowano również na zachodzie Europy, wspierając nią działania najpierw Centralnej Agencji Polskiej w Lozannie, później zaś Narodowego Komitetu Polskiego w Paryżu¹³.

Rewolucję w Rosji szeroko komentowała zwłaszcza prasa warszawska. W Warszawie ukazywało się wówczas legalnie około 80 czasopism politycznych i społeczno-kulturalnych, w tym 15 dzienników. Prasa stanowiła podstawowe źródło informacji o charakterze masowym i wywierała istotny wpływ na kształtowanie opinii publicznej Mazowsza. Ograniczone źródła informacji, skrupu-

---

1948, s. 37–51; E. Maj, *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010, s. 245.

¹² Przykłady opracowań o charakterze syntezy poświęconych dziejom prasy: J. Łojek (red.), *Historia prasy polskiej*, cz. 1: *Prasa polska w latach 1661–1864*, cz. 2: *Prasa polska w latach 1864–1918*, Warszawa 1976; J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988; J. Myśliński, *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*, Warszawa 1982; U. Jakubowska, *Prasa Narodowej Demokracji w dobie zaborów*, Warszawa 1988; Z. Kmiecik, *Prasa polska w rewolucji 1905–1907*, Warszawa 1980; J. Myśliński, A. Ślisz (red.), *Z dziejów polskiej prasy robotniczej 1879–1948*, Warszawa 1983.

¹³ U. Jakubowska, *Prasa Narodowej Demokracji...*, s. 9; A. Dawidowicz, *Centralna Agencja Polska w Lozannie*, [w:] A. Dawidowicz, E. Maj, A. Szwed, *Prasa Narodowej Demokracji 1893–1939. Tytuły prasowe, wydawcy i dziennikarze, motywy publicystyczne*, t. 1, Lublin 2022, s. 166–167. Patrz m.in.: A. Dawidowicz, E. Maj (red.), *Prasa Narodowej Demokracji 1886–1939*, Lublin 2010; A. Dawidowicz, E. Maj (red.), *Prasa Narodowej Demokracji od roku 1939 do początku XXI wieku*, t. 2, Lublin 2011.

latna cenzura władz okupacyjnych oraz kordony frontów wojennych stanowiły poważne przeszkody utrudniające pracę prasie. Niewątpliwie efektem takiego stanu rzeczy było zamieszczanie informacji kłamliwych lub nieweryfikowanych¹⁴. Mimo powyższych istotnych ograniczeń czytelnicy prasy mieli jednak możliwość poznania sytuacji wewnątrz Rosji i oblicza ideowo-politycznego rozgrywających się wydarzeń rewolucyjnych.

Recepcja rewolucji na łamach prasy

Problematyka rewolucji rosyjskich głośnym echem odbiła się na łamach prasy. Prasa była wówczas krępowana ograniczeniami cenzury wojennej władz okupacyjnych. Ziemie polskie oddzielały od Rosji tysiące kilometrów linii frontowych, wiadomości dochodziły znacznie opóźnione, zniekształcone, drogami okrężnymi. Większość doniesień prasy na temat rewolucji w Rosji stanowiły przedruki wiadomości podanych przez europejskie agencje lub zagraniczną prasę, przeważnie rosyjską, skandynawską, zachodnioeuropejską i niemiecką¹⁵. Informacje o wydarzeniach w Rosji przedostawały się do Polski najczęściej poprzez dzienniki wydawane w stolicach europejskich, głównie ze Sztokholmu, Kopenhagi, Wiednia, Berlina, Londynu i Paryża, np. «Kurier Płocki», organ polityczny i społeczny Ziemi Mazowieckiej, wydawany i redagowany przez lokalnego wydawcę księgarza i dziennikarza Ludwika Rosińskiego (1861–1931) korzystał z doniesień prasowych paryskiego dziennika «Le Matin»¹⁶, a także z wiedeńskiego dziennika «Wiener Allgemeiner Zeitung»¹⁷; natomiast «Kurier Lwowski» czerpał informacje z dzienników szwedzkich, w tym zwłaszcza periodyku «Svenska Dagbladet»¹⁸.

¹⁴ Zarazem sprzeczne, wielokrotnie dementowane komunikaty o wydarzeniach w Rosji pogłębiały dezorientację, utrudniając rozeznanie w sytuacji politycznej w ogarniętym rewolucją kraju. Przyznawała to choćby ziemianka Joanna Potocka, przebywająca wówczas na Podlasiu, dnia 8 września 1918 zapisała w swoim dzienniku: „W Rosji Lenin jakoby zabity. Bolszewicy się jeszcze trzymają. Naprawdę mało co się wie”. J. Potocka, *Dziennik z lat 1914–1919. Wszystko, co kochałam*, Wrocław 2014, s. 176. Autorka miała na myśli zamach na Lenina dokonany 30 sierpnia 1918 r. przez Fanny Kapłan.

¹⁵ A. Paczkowski, *Dzienniki warszawskie...*, s. 138–159.

¹⁶ «Le Matin», dziennik francuski założony w 1884 r. przez Alfreda Edwardsa w Paryżu; wzorował się pierwotnie na dziennikach angielskich, a nawet miał swoją angielską edycję; początkowo nie określał się jednoznacznie pod względem sympatii politycznych i kładł nacisk na formę podawania informacji; w 1895 r. Edwards sprzedał dziennik, który stał się wkrótce gazetą propagującą poglądy republikańskie.

¹⁷ «Wiener Allgemeine Zeitung», dziennik wydawany w Wiedniu o obliczu liberalnym, w latach 1880–1934.

¹⁸ Dziennik założony w 1884 r., o obliczu umiarkowanym.

Rok 1917 w Rosji to niewątpliwie okres burzy dziejowej. Prasa wydawana na ziemiach polskich obserwowała bacznie kształtowanie się ustroju komunistycznego w Rosji, gdzie w 1917 roku doszło do upadku caratu, utworzenia Rządu Tymczasowego, zdobycia władzy przez jedną z partii rewolucyjnych, która występowała do 1918 roku pod nazwą Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza Rosji (bolszewików), następnie jako Rosyjska (od 1925 Wszechzwiązkowa) Partia Komunistyczna (bolszewików). Rewolucja była ważnym wydarzeniem, które nie mogło zostać przemilczane. Jak wspomniano wyżej, na łamach prasy polskiej pojawiały się najczęściej przedruki pochodzące z zagranicznych dzienników i czasopism. Do tych przedruków dodawano czasem krótkie komentarze¹⁹. Poziom zainteresowania rewolucją przez prasę był różny, bowiem nie wszystkie gazety interesowały się wydarzeniami w Rosji w równym stopniu²⁰.

Obalenie caratu, rewolucja październikowa w Rosji, jej hasła i przesłanie, głębokie przeobrażenia społeczne, zapoczątkowane przez władzę radziecką, budziły niewątpliwie zainteresowanie prasy i opinii publicznej. Również w Rosji, dla nowych władz rewolucyjnych, prasa stanowiła jedną z najistotniejszych form manipulacji. Stanowiła kluczowe narzędzie propagandowe mające na celu uświadamianie mas w duchu ideologii komunizmu. Prasa stanowiła więc główny, jeśli nie jedyny nośnik informacji jakim wówczas się posługiwano. W Rosji był to jedyny dostępny środek przekazu²¹.

Wydarzenia w Rosji szeroko były komentowane na łamach prasy polskiej reprezentującej różne prądy ideowe i odcienie polityczne. Wiele informacji pojawiało się zwłaszcza na łamach «Kuriera Warszawskiego»; «Przeglądu Porannego i Wieczornego». Periodyki lewicowe szeroko omawiały sprawę rewolucji, w tym zwłaszcza warszawski «Głos Robotniczy», organ prasowy Polskiej Partii Socjalistycznej Lewica. W Krakowie wydarzenia rewolucyjne omawiał dziennik «Naprzód», organ prasowy Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Galicji i Śląska Cieszyńskiego. Obszerny materiał informacyjny zamieszczał «Kurier Płocki» będący organem polityczno-społecznym ziemi mazowieckiej oraz wydawany na Mazowszu «Goniec Kujawski», dziennik polityczny, społeczny i literacki, który wychodził we Włocławku. Większość polskich ugrupowań politycznych pozostawała w opozycji wobec radykalnego nurtu rewolucji rosyjskiej w 1917 roku, a następnie do Rosji Radzieckiej.

¹⁹ *Rewolucja w Piotrogradzie*, «Głos Lubelski» 16 III 1917, nr 75, s. 1; *Szczegóły o rewolucji z prasy neutralnej*, «Kurier Lwowski» 22 III 1917, nr 188, s. 2; *Mowa Prezydenta Wilsona*, «Głos Lubelski» 8 III 1917, nr 67, s. 1.

²⁰ *Proklamowanie Rosji republiką*, «Nowa Reforma» 17 IX 1917, nr 429, s. 1.

²¹ J. Pater, *Propaganda Rewolucji Bolszewickiej w latach 1917–1924*, [w:] B. Garczyk, P.P. Repczyński (red.), *Rok 1917 w Rosji: carat – rewolucja – nowa rzeczywistość. Szkice i Studia*, Toruń 2019, s. 230, 231.

Wiadomości na temat wydarzeń rewolucji lutowej, która doprowadziła do upadku caratu w Imperium Rosyjskim pojawiły się w doniesieniach prasowych stosunkowo szybko. Wraz z upływem czasu i dostępem do informacji, na łamach prasy wyłaniał się przekaz, że rewolucja stanowi zbrojny przewrót wojskowy dokonany przez partię bolszewików, który obalił Rząd Tymczasowy w Rosji i doprowadził do przejęcia władzy przez partię bolszewicką. «Kurier Warszawski» na podstawie wiadomości otrzymanych przez londyński «The Daily Telegraph» podawał czytelnikom wiadomości z dalekiego Piotrogradu. Pisano głównie o braku żywności, tłumach na ulicach, chaosie, zamieszkach z użyciem broni palnej:

„Na ulicach widać nadzwyczajne ożywienie. Patrole konne przebiegają po mieście we wszystkich kierunkach. Tłumy zwracają okrzyki w stronę wojska, wojsko im odpowiada. Przed sklepami z pieczywem gromadzą się ogromne tłumy. W dzielnicach podmiejskich i fabrycznych, w sklepach z produktami spożywczymi wyrządzono wielkie szkody [...] Zebrał się ogromny tłum ludzi przed wielkimi składami mąki [...]. Tłum ten rozrósł się do rozmiarów olbrzymich”²².

Zamieszczane informacje były zazwyczaj bardzo krótkie, lakoniczne i zdawkowe.

Widniejące na bolszewickich sztandarach hasła pokoju, chleba i samostanowienia narodów, z czasem za pośrednictwem prasy docierały do polskich czytelników. Z zainteresowaniem, ale i z obawami na przyszłość analizowano ich treść. Na łamach prasy wydawanej na ziemiach polskich wielokrotnie pojawiało się przekonanie, że rewolucja stanowi bardzo istotne wydarzenie, determinujące sytuację polityczną w Europie, a zwłaszcza na ziemiach polskich. Gazeta pod tytułem «Zjednoczenie. Pismo dla wszystkich», będąca organem tajnej Ligi Narodowej²³ ściśle łączyła zagadnienie rewolucji ze sprawą polską, a w kwietniu 1917 roku w artykule pod znamienym tytułem „Rewolucja rosyjska a sprawa polska” – pisano następująco:

„W marcu dokonano się niezmiernej wagi wydarzenie w Rosji. Upadł od wieków panujący tam carat pod ciosem rewolucji. Przygotowywano ją od dawna, jak się zdaje od początku wojny”²⁴.

Zauważano niezadowolenie społeczne, które objawiło się zarówno w wojsku jak i wśród robotników i inteligencji w miastach. Uważano, że bunty społeczne i gniew społeczny podsyciła w interesie całej koalicji Anglia. Autor artykułu

²² *Zaburzenia w Petersburgu*, «Kurier Warszawski» 18 III 1917, nr 72, s. 5, 6; *Republika w Rosji*, «Myśl Niepodległa» 30 III 1917, nr 375, s. 196.

²³ «Zjednoczenie» było to czasopismo o charakterze bardziej popularnym, wychodzące od lutego 1917 r. do września 1918 r. z miejscem wydawania Warszawą.

²⁴ *Rewolucja rosyjska a sprawa polska*, «Zjednoczenie. Pismo dla wszystkich» kwiecień 1917, nr 3, s. 1.

zwracał uwagę czytelników na rolę cara w przebiegu wydarzeń, wytykając jego niekompetencję, słabości intelektualne, nieumiejętność prognozowania wydarzeń politycznych: „Car niedołęga słucał żony, a gdy go przestrzegano, że wybuchnie rewolucja nie dawał temu wiary”²⁵.

Opinie wypowiedane na łamach prasy korespondowały ze stanowiskami wielu współczesnych, którzy swoje spostrzeżenia utrwalili we wspomnieniach, dziennikach, listach itp. Rewolucja w Rosji była przez polską opinię publiczną oceniona jako niezwykle doniosłe i ważne wydarzenie. Wydarzenia rewolucyjne w Rosji od początku budziły na ziemiach polskich ogromne zainteresowanie. Maria Dąbrowska w swoim dzienniku określiła napływające w połowie marca 1917 r. wieści z Rosji jako „niezwykłą sensację”²⁶. Przeobrażenia rewolucyjne oraz wszystkie konsekwencje tych wydarzeń wywołały niewątpliwie znaczne zainteresowanie całej współczesnej polskiej opinii publicznej. Jak trafnie skonstratował bezpośredni obserwator wydarzeń, historyk Szymon Askenazy:

„Kaźda wielka rewolucja jest w zaccątku zagadką dla świata i samej siebie. Rosyjska jest na pozór rewolucją dumską. W rzeczywistości jest wojskową, robotniczą jutro może włościąńską bardziej niż parlamentarną”²⁷.

Celną opinię wypowiedział socjalista Ludwik Kulczycki, który studził nadzieje na poprawę sytuacji w Europie Wschodniej wskazując na silne prądy nacjonalistyczne w Rosji: „Wbrew naiwnym przewidywaniom, rewolucja rosyjska nie spowoduje zmian zasadniczych w Europie Wschodniej”, pisał L. Kulczycki.

„[...] Jest nadzieja, że uniemożliwi ona powrót absolutyzmu na czas dłuźszy, że, po pewnym czasie, stworzy ona dla Rosji warunki normalnego rozwoju. Ale z tego wszystkiego, bynajmniej, nie wypływa, aby Rosja przestała być państwem zaborczym, aby nacjonalizm rosyjski przestał być niebezpieczeństwem dla Europy, a przede wszystkim dla nas; aby wreszcie państwo carów przeobrazić się miało szybko w państwo prawdziwie federacyjne, zapewniające narodom, wchodzącym w jego skład, możliwość swobodnego rozwoju”²⁸.

Wielu intelektualistów, publicystów, działaczy społecznych i politycznych wiosną 1917 roku dostrzegało przejawy kryzysu społecznego i politycznego w Rosji. W tonie zbliżonym do Kulczyckiego wypowiadał się Władysław Glinka²⁹, ziemianin, działacz społeczny i polityczny, który w dniu 14 marca 1917 roku zapisał następująco:

---

²⁵ Tamże.

²⁶ M. Dąbrowska, *Dzienniki 1914–1965*, t. I: 1914–1925, red. W. Starska-Żakowska, Warszawa 2009, s. 107.

²⁷ S. Askenazy, *Uwagi*, Warszawa 1924, s. 166.

²⁸ L. Kulczycki, *Druga rewolucja rosyjska*, Warszawa 1917, s. 92, 93.

²⁹ Władysław Bonifacy Glinka herbu Trzaska, pseud. Trzaska – ziemianin, działacz społeczny i polityczny, pisarz. Pochodził z ziemiańskiej rodziny Glinków, osiadłej w majątku Szcz-

„Znajomi moi przeważnie zachwycają się tym pospółstwem, głoszą, iż wykazało i wykazuje ono nadzwyczajny poziom etyczny i kulturalny. Według mnie myślą się: przyszłość dopiero pokaże co w tych kacapach siedzi”

kilka dni później 23 marca 1917 Glinka prognozował:

„Co do mnie przewiduję dalszy rozwój rzeczy bardzo smutny! Rosja jest krajem wybujałych utopii i skrajności, zarazem mistycyzmu i nihilizmu, puści się więc na eksperymenty, jakich żaden naród nie przechodził”³⁰.

Przebywający w Rosji Polacy, w tym działacze polskiego obozu narodowo-demokratycznego, uznali rewolucję lutową 1917 r. za wydarzenie przełomowe. Potwierdza to m.in. artykuł redakcyjny zamieszczony dnia 31 marca 1917 r. w «Sprawie Polskiej», opiniotwórczym tygodniku Narodowej Demokracji wydawanym w Piotrogradzie. Napisano w nim następująco:

„przewrót państwowy, którego następstwa w chwili obecnej trudno przewidzieć i obliczyć, nie ulega wszakże najmniejszej wątpliwości, że mamy do czynienia z wydarzeniem dziejowej doniosłości”³¹.

Wraz z rozwojem wydarzeń w Rosji, ujawniły się sprawy związane z kwestią przyszłych losów narodów kresowych, głównie Ukraińców, Białorusinów, Litwinów³². Zastanawiano się nad reakcją na wydarzenia rewolucyjne państw europejskich³³. Zdawano sobie sprawę z nieprzewidywalności dalszych wydarzeń, co zauważyli redaktorzy «Zorzy»:

„Nie wiadomo dotąd czym się to wszystko skończy i jak ten nowy przewrót wpłynie na dalszy przebieg wojny. Jak zwykle w takich razach, z Rosji nadchodzą różne sprzeczne wiadomości, trudno więc nawet dokładnie zdać sobie sprawę z tego co się tam dzieje”³⁴.

Na łamach prasy rewolucję rosyjską ściśle łączono ze sprawą rychłego zakończenia wojny³⁵. Dostrzeżono szansę rozwinięcia aktywniejszych działań niepodległościowych, wykorzystujących fakt, że Rosja, pozbawiona silnej władzy nie była w stanie realizować dotychczasowej strategii w sferze dominacji i ekspansji³⁶. Idąc tym tropem, nadziei dla sprawy polskiej upatrywano w destrukcji, w osłabieniu wewnętrznej i zewnętrznej pozycji Rosji. Takie sta-

---

win. Po ukończeniu studiów prawniczych na Sorbonie, przejął przepisany mu przez ojca majątek Susk Stary.

³⁰ W. Glinka, *Pamiętnik z wielkiej wojny*, t. 2, Warszawa 1927–1928, s. 199, 201.

³¹ *Od redakcji*, «Sprawa Polska» 31 III 1917, nr 11–12, s. 1.

³² *Ukraina i bolszewicy*, «Nowa Reforma» 30 XII 1917, nr 599, s. 1; *Przeciw Radzie ukraińskiej*, «Nowa Reforma» 31 XII 1917, nr 600, s. 1.

³³ *Szczegóły o rewolucji z prasy neutralnej...*, s. 2.

³⁴ *Nowy przewrót w Rosji*, «Zorza» 17 XI 1917, nr 46, s. 649.

³⁵ *O zawieszenie broni z Rosją*, «Czas» 23 XI 1917, s. 1.

³⁶ R. Wapiński, *Świadomość polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 1989, s. 185.

nowisko prezentowały zwłaszcza siły polityczne, które opowiadały się za orientacją antyrosyjską. Zwłaszcza „piłsudczycy” prezentowali pogląd, że korzystniej dla przyszłej niepodległej Polski mieć do czynienia z „czerwoną” niż z „białą” Rosją. Uważano bowiem, że słabsza pozycja międzynarodowa Rosji ułatwi oderwanie od niej narodów kresowych, co przyczyni się do jej długotrwałego osłabienia. Wśród piłsudczyków pojawiały się opinie o pozytywnym dla Polski aspekcie stanowiska partii bolszewickiej wobec kwestii narodowościowej. W zamierzeniach i działaniach „białej” Rosji dostrzegano kontynuowanie poczynań Rosji carskiej.

Środowiska polityczne, które tworzyły trzon orientacji na Rosję dostrzegły korzyści, jakie sprawie niepodległości Polski przyniosło osłabienie spoistości wewnętrznej Rosji, a także spadek jej pozycji międzynarodowej. Niemal natychmiast po obaleniu caratu w Rosji, Roman Dmowski, który był głównym rzecznikiem tej orientacji zerwał z tą opcją i stał się rzecznikiem orientacji na państwa zachodnie. Po wybuchu rewolucji w Rosji przestał traktować ją jako jedną z sił politycznych, które mogą wywierać zasadniczy wpływ na bieg wydarzeń międzynarodowych³⁷.

Zmiany społeczne dokonujące się w Rosji stanowiły wątek drugoplanowy rozważań i enuncjacji prasowych. Dopiero wraz z zaprzestaniem działań wojennych na froncie wschodnim zaczęto szerzej analizować program socjalny rewolucji. Od początku 1918 roku, wraz z ujawnieniem się treści socjalnych rewolucji i obawą przed ich wpływem na społeczeństwo polskie na łamach prasy pojawiły się opinie zdecydowanie krytyczne.

Prasa znajdująca się w gestii Narodowej Demokracji i konserwatystów od pierwszych dni rewolucji w Rosji formułowała krytyczne opinie³⁸. Prasa Narodowej Demokracji dobitnie występowała przeciwko ruchom rewolucyjnym, bowiem ideolodzy endeccy uważali, że istotą wszelkich zmian rewolucyjnych jest antagonizowanie warstw społecznych. Publicyści endeccy przestrzegali przed zmianami rewolucyjnymi, które mogły destrukcyjnie wpłynąć na losy Polaków, skutkować niechybnym chaosem, wyniszczeniem materialnym, ale i duchowym narodu polskiego³⁹.

³⁷ K. Kawalec, *Rewolucja rosyjska w poglądach Romana Dmowskiego*, [w:] P. Cichoradzki, R. Klemntowicz, M. Ruchniewicz (red.), *Dni, które wstrząsnęły światem? Rewolucje w imperium rosyjskim w 1917 roku*, Wrocław–Warszawa 2019, s. 59–73.

³⁸ A. Dawidowicz, *Specyficzne cechy i funkcje prasy Narodowej Demokracji (1893–1939)*, [w:] A. Dawidowicz, E. Maj (red.), *Państwo niepodległe. Twórcy, strategię, komunikacja społeczna*, Lublin 2019, s. 135–157.

³⁹ T. Kozięłło, *Narodowa Demokracja wobec rosyjskiego komunizmu (1918–1939)*, «Polityka i Społeczeństwo» 2009, nr 6, s. 47–55; W. Wojdyło, *Narodowa Demokracja wobec idei bolszewizmu (1918–1939)*, [w:] A. Lewandowski, W. Wojdyło, G. Radomski (red.), *Rosja w polskiej myśli politycznej XX–XXI wieku*, Toruń 2013, s. 13–25.

Od połowy marca 1917 r. zaczęły się systematycznie pojawiać na łamach prasy polskiej informacje o rozruchach, strajkach, manifestacjach, później o wybuchu i przebiegu rewolucji w Rosji, detronizacji cara, a następnie o zniesieniu monarchii. Były to zazwyczaj krótkie i lakoniczne wzmianki. W dziennikach pojawiały się doniesienia na temat konfliktów wewnątrz Rządu Tymczasowego i o losie rodziny carskiej. Przytaczano deklaracje Rządu Tymczasowego w sprawie Polski i jej echa. Informowano o oficjalnym proklamowaniu w dniu 14 września ustroju republikańskiego w Rosji, zamieszczano fotografie i rysowane wizerunki przywódców rewolucji. Stosunkowo często zamieszczano informacje w o brakach żywności w stolicy Rosji⁴⁰. Były to jednak najczęściej wiadomości niepełne, lakoniczne i bardzo często wykluczające się, niepotwierdzone. Powyższy stan rzeczy dobitnie potwierdził dziennikowy wpis Marii Kasprowiczowej, która komentując docierające do Polaków echa rewolucyjne w swoim memuarze zapisała „[...] dochodzą wieści do nas bardzo niejasne”⁴¹.

Wiele tytułów prasowych posiadało specjalne działy poświęcone wyłącznie sprawom przebiegu wydarzeń w Rosji, taką rubrykę posiadał między innymi «Kurier Warszawski» zatytułowaną „Wojna domowa w Rosji”, rubryką o tej samej nazwie dysponowała krakowska «Nowa Reforma», również «Kurier Płocki» miał stały dział informacyjny nazwany „Z Rosji”, w której pisano między innymi o chorobie byłej carowej, informowano o wielkim księciu Mikołaju Mikołajewiczu, o trudnościach w tworzeniu rządu koalicyjnego, niezadowoleniu żołnierzy i robotników. Uwagę poświęcano również parze carskiej. «Kurier Lwowski», którego redaktorem był Bolesław Wysłouch, opisywał tragiczną sytuację pary carskiej. W marcu 1917 roku «Kurier Lwowski» informował czytelników:

„Para carska uważana za więźniów. [...] Rząd postanowił, że były car i jego małżonka mają być uważani za więźniów i odstawieni mają być do Carskiego Siola”⁴².

Wszystkie przejawy kryzysu rewolucyjnego, sytuacja we Flocie Bałtyckiej, układ sił w Radzie Piotrogrodzkiej Delegatów Robotniczych i Żołnierskich itp. były w «Kurierze Płockim» zauważane i pilnie omawiane. Wiadomości na temat Rosji, obok artykułów okolicznościowych związanych z obchodem setnej rocznicy zgonu Tadeusza Kościuszki⁴³ i depesz agencyjnych o działaniach wojennych, zajmowały najwięcej miejsca na szpaltach ówczesnej prasy.

⁴⁰ *Republika w Rosji...*, s. 196; *Wojna domowa w Rosji*, «Kurier Warszawski» 20 XI 1917, nr 321, s. 3; Z. Wasilewski, *Życiorys 1865–1939*, oprac. M. Ciara, Warszawa 2022, s. 202–205.

⁴¹ M. Kasprowiczowa, *Dziennik*, cz. 2: *Wielka Wojna*, Warszawa 1932, s. 317.

⁴² *Wzmaganie się rewolucji rosyjskiej*, «Kurier Lwowski» 22 III 1917, nr 138, s. 1.

⁴³ Zob. m.in.: *Gorycz polska*, «Naprzód» nr 237; «Kurier Warszawski» 1917, nr 271; «Świat» 1917, nr 41, s. 2; M. Janik, *Kościuszko w tradycji ludowej*, «Wiadomości Polskie» 1917, nr 149.

Informacje na temat rewolucji miały charakter ściśle informacyjny, dość ogólnikowy, pozbawiony komentarzy i szerszych refleksji. Wraz z rozwojem wydarzeń pojawiały się również pierwsze przemyślenia i opinie. Redaktorzy liberalnej «Myśli Niepodległej» podejmowali próby skomentowania i ocen wydarzeń w Rosji. Podkreślając nieprzewidywalność dalszych wydarzeń w Rosji, «Myśl Niepodległa», której oblicze ideowe ewoluowało w kierunku poglądów antysemitycznych, wskazywała na ściśle powiązania ruchu komunistycznego ze społecznością żydowską. Konstatowano bowiem następująco:

„[...] krainą niespodzianek i sprzeczności jest Rosja. Bolszewicy, jak wiadomo, są formacją polityczną, pozostającą pod kierunkiem Żydów”⁴⁴.

Rewolucja październikowa również znalazła odzwierciedlenie na łamach prasy polskiej. Pierwsze informacje dotyczące wydarzeń listopadowych w Rosji dotarły na ziemię polskie niezwykle szybko. Wiadomości o przejęciu władzy przez bolszewików pojawiły się w prasie wydawanej na ziemiach polskich już około 9 listopada 1917 roku. Na łamach tygodnika «Zorza», poświęconego, jak głosił podtytuł sprawom oświaty, dobrobytu i rozwoju ludu, w dniu 17 listopada 1917 r. zamieszczono artykuł zatytułowany „Nowy przewrót w Rosji”, pisano w nim:

„Dnia 6-go listopada w Petersburgu został dokonany nowy przewrót, którego sprawcami są tak zwani «maksymaliści» – z rosyjska «bolszewicy», czyli najbardziej skrajny odłam socjalistów ze słynnym Leninem na czele”⁴⁵.

Na łamach prasy pojawiały się opinie o panującym chaosie, braku stabilizacji, wszechobecnej degrengoladzie. Omawiano w nich przede wszystkim szeroko program bolszewików, a na plan pierwszy rozważań wysuwano sprawę zawarcia pokoju oraz podziału ziemi obszarniczej. Informowano o zwołaniu Kongresu Rad i jego uchwałach. «Kurier Płocki» organ Ziemi Mazowieckiej, zwracał uwagę na szybkość zmian dokonujących się w Rosji, które otwierały „coraz szerzej wrota czającej się zewsząd anarchii”⁴⁶. W enuncjacjach prasowych wielokrotnie przewijało się nazwisko przywódcy rewolucji październikowej Włodzimierza Lenina. Informowano o zwycięstwie bolszewików. W grudniu 1917 roku wydawany w Warszawie dziennik polityczny «Głos» zawiadamiał czytelników:

„Ostateczne wyniki wyborów do konstytuandy w Petersburgu pokazały, że bolszewicy mają największą liczbę głosów, mianowicie przeszło 400 tysięcy”⁴⁷.

---

⁴⁴ *Kraina niespodzianek i sprzeczności*, «Myśl Niepodległa» 1917, nr 402, s. 858.

⁴⁵ *Nowy przewrót w Rosji...*, s. 649.

⁴⁶ *Z chwili*, «Kurier Płocki» 13 XI 1917, nr 258, s. 1.

⁴⁷ „Głos” 2 XII 1917, nr 314, s. 4; *Bolszewicy przedstawiają swój program*, «Ilustrowany Kurier Codzienny» 25 XII 1917, nr 356, s. 1.

Przywódcy rewolucji

Analiza zawartości prasy potwierdza tezę, że na jej łamach pojawiali się przywódcy i główni uczestnicy wydarzeń rewolucyjnych. Szczególnie wiele uwagi poświęcano osobie Aleksandra Fiodorowicza Kiereńskiego⁴⁸, polityka, który był przez prasę poczytywany za kluczowego decydenta, mającego znaczący wpływ na przebieg aktualnych i przyszłych wydarzeń⁴⁹. Postać Kiereńskiego, którego rząd został obalony przez przewrót bolszewicki jako ostatniego premiera Rządu Tymczasowego w Rosji po rewolucji lutowej w 1917 r. pojawiała się najczęściej obok Włodzimierza Lenina w doniesieniach prasowych⁵⁰. Obszernie przekazano treść przemówienia Kiereńskiego z plenarnych obrad parlamentu oraz sprawę udzielenia dymisji ministrowi wojny. Poranne wydania z 8 listopada 1917 r. mówiły już o „widmie wojny domowej w Rosji”, donoszono, że „Petersburg jest podminowany”. Informowano o mającym rozpocząć się Wszechrosyjskim Zjeździe Rad i konflikcie między radami a rządem⁵¹. Dominowały pozytywne oceny jego aktywności politycznej. Doceniano determinację Kiereńskiego i jego działania na rzecz powstrzymania narastających w Rosji tendencji kontrrewolucyjnych⁵². «Głos» pod koniec listopada 1917 roku, zamieścił informację: „Krażyła pogłoska, Kiereński znów wypłynął na pierwszy plan widowni politycznej. Będzie on prawdopodobnie usiłował zebrać wojska i udać się z nimi na Petersburg”⁵³. „Kiereński [...] zaczyna znowu wypływać na wierzch”, informował w grudniu 1917 r. dziennikarz «Piasta», tygodnika poświęconego sprawom ludu polskiego i będącego głównym organem prasowym ruchu ludowego⁵⁴. W tym miejscu warto dodać, że prasa niejednokrotnie zamieszczała wiadomości nieprawdziwe i niesprawdzone. Jako przykład można

⁴⁸ Aleksander Kiereński (1881–1970) – polityk rosyjski, z wykształcenia prawnik. Po ukończeniu studiów wstąpił do Socjalistycznej Partii Rewolucyjnej (ok. 1905 r.). Często bronił rewolucjonistów oskarżonych o przestępstwa polityczne. Ostatni premier Rządu Tymczasowego w Rosji po rewolucji lutowej w 1917 r. Po przejęciu władzy przez bolszewików, w wyniku rewolucji październikowej, wyemigrował do Europy Zachodniej, gdzie poświęcił się pisaniu książek o rewolucji oraz redagowaniu czasopism emigracyjnych.

⁴⁹ G. Zackiewicz, *Główni aktorzy wydarzeń rewolucyjnych w Rosji w opiniach polskich polityków i publicystów z lat 1917–1919*, [w:] P. Cichoradzki, R. Klementowski, M. Ruchniewicz (red.), *Dni, które wstrząsnęły światem? Rewolucje w imperium rosyjskim w 1917 r.*, Wrocław–Warszawa 2019, s. 79.

⁵⁰ *Rosja – republika. Utworzenie gabinetu wojennego*, «Gazeta Wieczorna» 17 IX 1917, nr 3755, s. 6.

⁵¹ «Kurier Polski» 8 XI 1917, nr 306.

⁵² G. Zackiewicz, *Główni aktorzy wydarzeń...*, s. 80.

⁵³ *Kiereński wypływa*, «Głos» 27 XI 1917, nr 309, s. 3; *Przegląd polityczny*, «Piast» 15 XII 1917, nr 56, s. 8; *Oszczędność Kiereńskiego*, «Ziemia Lubelska» 7 I 1918, nr 10–11/611, s. 1.

⁵⁴ *Przegląd polityczny*, «Piast» 15 XII 1917, nr 56, s. 8.

wskazać informację podaną przez krakowską «Nową Reformę» na podstawie wiadomości uzyskanych od korespondenta sztokholmskiego. Redakcja «Nowej Reformy» donosiła bowiem o zamordowaniu Aleksandra Kiereńskiego, pisano na ten temat następująco:

„Dotąd nie wiadomo, czy zamachu dokonał zwolennik bolszewików, czy też reakcjonista. Pewnym jest tylko, że między Kiereńskim a Korniłowem wybuchła nienawiść na życie i śmierć”⁵⁵.

Zainteresowanie prasy wzbudzała osoba przywódcy bolszewickiego, Włodzimierza Lenina, którego postać przewijała się często na łamach prasy w okresie między rewolucją lutową a październikową⁵⁶. Publikowano między innymi życiorys W. Lenina, a także doniesienia o postępkach ruchu bolszewickiego⁵⁷. Początkowo były to na ogół krótkie informacje, zamieszczane najczęściej na pierwszych kolumnach, nie wiedziano bowiem jeszcze, czy wybuch zakończył się sukcesem, nie znano też detali przebiegu wydarzeń. Częste komentarze wywoływał fakt przejazdu Lenina przez Niemcy ze Szwajcarii do Rosji, jego pierwsze wystąpienia polityczne w Rosji a także kryzys lipcowy. Podkreślano, że „maksymaliści” (leninowcy) dalecy są jeszcze od rezygnacji z wygranej i przygotowują się do dalszego prowadzenia walki. Omawiając istotę poglądów Lenina oraz program bolszewików publicyści najczęściej utożsamiali ten kierunek polityczny z anarchizmem, terrorem i gwałtami. «Piast», organ prasowy ludowców, zwracał uwagę m.in., że

„[...] długo rządy bolszewickie trwać nie mogą, bo rządy te są jeszcze okropniejsze niż najgorsze rządy carskie. Lenin sam właściwie wydał hasło do rabowania, czym zraził sobie nawet radykalnych socjalistów”;

ideałem bolszewików „jest po prostu anarchia, ustrój bez rządu, bez sądu, bez prawa”⁵⁸.

Liczba doniesień prasowych na temat Lenina wzrosła po przewrocie październikowym. W świetle doniesień prasowych był on już politykiem sprawującym rządy w Rosji. Prasa reprezentująca kierunek aktywistyczny oceniła bardzo pozytywnie głoszony przez niego program antywojenny⁵⁹. W tekstach prasowych poświęconych osobie Lenina elementy biograficzne przeplatały się z prezentacją jego poglądów. Prasa przedstawiała program przemian społecznych Lenina. Najczęściej pojawiały się opinie, że program społeczno-polityczny Lenina był utopijny, nierealny do urzeczywistnienia.

⁵⁵ *Wojna domowa w Rosji*, «Nowa Reforma» 12 IX 1917, nr 421, s. 1. Przypomnieć należy, Kiereński zmarł w 1970 roku.

⁵⁶ *Walka z Maksymalistami*, «Kurier Warszawski» 24 VII 1917, nr 202, s. 5.

⁵⁷ *Lenin. Zwycięstwo Lenina!*, «Naprzód» 14 XI 1917, nr 262, s. 1.

⁵⁸ *Przegląd polityczny, Z Rosji*, «Piast» 30 XII 1917, nr 52, s. 10.

⁵⁹ *Lenin o widokach pokoju*, «Nowa Reforma» 29 XII 1917, nr 597, s. 1.

Na łamach periodyku «Naprzód», będącego centralnym organem prasowym Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej, przekonywano, że skutkiem działalności Lenina będzie niebawem odzyskanie niepodległości przez Polskę. Krakowskie czasopismo przybliżyło czytelnikom postać Lenina, zwracając uwagę, że dążenie do niepodległości Polski stanowi istotny element jego myśli politycznej:

„Lenin, jest to jego pseudonim literacki, a dawniej konspiracyjny. Prawdziwe jego nazwisko brzmi Ułanow. Z pochodzenia szlachcic rosyjski, o wykształceniu akademickim, o ascetycznej niemal prostocie w życiu, od wczesnej młodości w szeregach socjalistycznych, autor wielu prac naukowych z teorii socjalizmu. [...] Przebywając w Polsce, poznał naród polski, jego życie, jego świat umysłowy, tak odrębny od świata rosyjskiego i doszedł do przekonania, że Polski w Rosję nic nie wiąże i że Polska musi być niepodległa. Odtąd niepodległość Polski stała się zasadniczym punktem programu Lenina”⁶⁰.

Publicyści «Kuriera Poznańskiego», czołowego organu wielkopolskiego środowiska narodowego, nieco inaczej opisywali działalność Lenina. Zauważano, iż przywódca bolszewicki był człowiekiem uczciwym, szlachetnym, a przy tym wyjątkowo inteligentnym. Uważano, iż Lenin wierzył szczerze, że socjalizm przyniesie ludzkości szczęście, zaś dla osiągnięcia ustroju socjalistycznego warto ponieść najcięższe ofiary. Jego marzenia pozostały jednak utopią, natomiast on sam okazał się tylko narzędziem w ręku sił dążących do zagłady chrześcijańskiej cywilizacji. Za przedstawicieli tych sił uznawał «Kurier» członków partii bolszewickiej pochodzenia żydowskiego. „Socjalizm oddał Rosję we władanie Żydów” i dalej:

„Lenin był dla szerokich mas rosyjskich widowym symbolem rosyjskiej rewolucji. Lud rosyjski nie widział, czy nie chciał widzieć tych, którzy uchwycili nad nim władzę, synów narodu żydowskiego, ale widział Włodzimierza Iljicza Lenina”⁶¹

Natomiast lwowski organ endecji, «Słowo Polskie» redagowane przez Stanisława Grabskiego, twierdziło, że Lenin jako teoretyk rewolucji przegrał już w momencie zdobycia władzy. Zdobył ją bowiem nie w wyniku przewidywanego przez marksizm-leninizm starcia między burżuazją a proletariatem, ale „przez energiczne sięgnięcie po nią w chwili, w której nikt inny jej dźwżyć nie chciał”. Po objęciu rządów Lenin, ujrzawszy utopijność swego programu społeczno-gospodarczego, wyrzekł się, zdaniem «Słowa», zupełnie prób jego realizacji. Robotnikom odebrano zdobycze rewolucji – swobody demokratyczne, ośmiogodzinny dzień pracy itp., uznano indywidualną własność na wsi, wreszcie NEP był już jawnym nawrotem do zasad gospodarki kapitalistycznej. Geniusz Lenina polegał, według «Słowa», jedynie na tym, że potrafił wmówić⁶²

⁶⁰ *Lenin. Zwycięstwo Lenina!...*, s. 1.

⁶¹ *Po śmierci czerwonego cara Rosji*, «Kurier Poznański» 1924, nr 23.

⁶² *Śmierć Lenina*, «Słowo Polskie» 1924, nr 23. Por. J. Maguś, „Słowo Polskie” w latach 1918–1928. *Organ prasowy Narodowej Demokracji*, Lublin 2019.

w masy rosyjskie, iż to odejście od doktryny jest „z góry przewidzianym rozwojem komunizmu”.

W opublikowanym 14 listopada 1917 roku przez «Naprzód», organie Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej, artykule wstępnym zatytułowanym „Lenin”, podkreślano szczególne znaczenie inicjatyw pokojowych, które miałyby przywrócić „w masach wiarę w socjalistyczny ideał międzynarodowego z bratania ludów”. W powyższym tekście stwierdzano następująco:

„My Polacy, mamy jeszcze jeden szczególny powód sympatyzowania z Leninem. Oto spośród wszystkich teraźniejszych stronnictw rosyjskich jedynie stronnictwo Lenina czyli tak zwana partia bolszewików, stoi bezwarunkowo i szczerze, bez żadnych zastrzeżeń i podrywek na stanowisku niepodległości Polski. Nikomu innemu spośród Rosjan, Polacy tak bezwzględnie ufać nie mogą jak Leninowi. Ani Kiereńskiemu, ani żadnemu innemu”⁶³.

«Naprzód» organ prasowy Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej podjął się charakterystyki Lenina:

„Lenin jest to bowiem skrajny doktryner i fanatyk, który od zasad za żadną, cenę nie odstąpi. Dawniej był on przekonany, zasadniczym centralistą wszechrosyjskim. Ale kilkoletni pobyt w Polsce zmienił jego zapatrywania pod tym względem. Albowiem ostatnich kilka lat przed, wybuchem wojny przemieszkał Lenin w Krakowie i w Zakopanem. Lenin jest to jego pseudonim literacki, a dawniej konspiracyjny. Prawdziwe jego nazwisko brzmi Ulanów, z pochodzenia szlachcic rosyjski, o wykształceniu akademickim, o ascetycznej niemal prostocie w życiu, od wczesnej młodości w szeregach socjalistycznych, autor wielu prac naukowych z teorii socjalizmu, przy tym niez mordowany agitator polityczny i organizator – pociągnął on za sobą podczas rewolucji rosyjskiej w r. 1905–1906 większość socjalno-demokratycznej partii Rosji, który to odłam z tego powodu otrzymał nazwę bolszewików „to znaczy większościowo. Po upadku rewolucji, ścigany przez władze carskie, zmuszony do emigracji, osiadł w Krakowie, a następnie w Zakopanem i stąd kierował swą partią w Rosji i redagował jej pisma, wychodzące w Petersburgu. Aż do wybuchu wojny w r. 1914 mieszkał w Zakopanem. Przebywając w Polsce, poznał naród polski, jego życie i jego świat, umysłowy, tak odrębny od świata rosyjskiego i doszedł do przekonania, że Polski z Rosją nic nie wiąże i że Polska musi być niepodległą. Odtąd niepodległość Polski stała się zasadniczym punktem programu Lenina”⁶⁴.

Idąc tym tropem, warto wspomnieć o reakcji prasy na istotne wydarzenie, jakim była śmierć Włodzimierza Lenina. Dla prasy endeckiej, śmierć Lenina (21 stycznia 1924 r.) stała się bodźcem do rozważań na temat charakteru rewolucji rosyjskiej. Według publicysty «Kuriera Warszawskiego», B. Koskowskiego, zwycięstwo takiej rewolucji jak bolszewicka nie mogło dokonać się w żadnym

---

⁶³ *Lenin*, «Naprzód. Organ centralny Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej» 14 XI 1917, nr 262, s. 1.

⁶⁴ Tamże.

innym państwie, poza Rosją. Ażeby pojąć przyczyny niszczycielskiego charakteru wydarzeń rosyjskich, trzeba by wgłębić się w historię tego kraju, poznać jego strukturę ekonomiczno-społeczną, a przede wszystkim zrozumieć mentalność jego mieszkańców. Toteż prawdziwą historię rewolucji i biografię Lenina mógłby, zdaniem Koskowskiego, napisać dopiero ktoś obdarzony znajomością „duszy rosyjskiej” w równym stopniu, co Fiodor Dostojewski. Stwierdzając istnienie w Rosji podatnego do wybuchu rewolucji gruntu, Koskowski podkreślał, że owe sprzyjające „warunki naturalne”, nie wystarczyłyby do zwycięstwa bolszewików, gdyby nie działalność Lenina, będącego rzadko spotykaną w dziejach syntezą teoretyka i człowieka czynu, „filozofa i Tamerlana”. Właściwie tylko Lenin wiedział, do czego dąży rewolucja, pisał Koskowski, inni politycy byli zaledwie wykonawcami jego poleceń⁶⁵.

Na łamach prasy polskiej objawiały się również echa walk wewnętrznych o władzę w środowisku bolszewików⁶⁶. Powołując się na doniesienia ze Sztokholmu, wymieniano nazwiska między innymi Lwa Trockiego⁶⁷, informowano o jego zatargu z ambasadorem Wielkiej Brytanii w Petersburgu, George'em Buchananem⁶⁸.

Oceny rewolucji

Na łamach prasy z biegiem rozwoju wydarzeń rewolucyjnych pojawiały się również obok doniesień ściśle informacyjnych pierwsze oceny i komentarze. Wielokrotnie powtarzały się opinie o panującym w Rosji chaosie, terrorze, bezprawiu, głodzie i nędzy. Stanisław Kozicki, prominentny działacz i publicysta endecki, jako bezpośredni świadek wydarzeń, w swoim dzienniku pisał o panującym bezhołowiu: „Przebyłem pod rządami rewolucyjnymi niespełna miesiąc, nabrałem jednak przez ten czas dostatecznego do nich wstrętu – dawały one obraz kompletnej anarchii”⁶⁹. Podobne opinie pojawiały się w prasie. Na łamach «Ziemi Lubelskiej», regionalnego czasopisma informacyjnego, w artykule pod znamienym tytułem „Owoce rewolucji w Rosji”, w styczniu 1918 roku podjęto próby podsumowania dotychczasowych wydarzeń w Rosji, wskazując na panujący w Rosji zamęt, anarchię i degrengoladę. Pisano:

⁶⁵ B. K., *Uljanow – Lenin*, «Kurier Warszawski» 1924, nr 23, s. 2.

⁶⁶ *Walka z Maksymalistami...*, s. 5.

⁶⁷ Na łamach «Kuriera Warszawskiego» pisano: „Trocki, entuzjastycznie witany przez wojska, zagrzewał żołnierzy swymi płomiennymi mowami do odniesienia zwycięstwa w walce z wojskami kontrrewolucyjnymi”. «Kurier Warszawski» 17 VIII 1918, s. 6.

⁶⁸ *Zatarg Buchanana z Trockim*, «Ziemia Lubelska» 7 I 1918, s. 1.

⁶⁹ S. Kozicki, *Pamiętnik 1876–1939*, oprac. M. Mroczo, Słupsk 2009, s. 317.

„Wyłącznym panem sytuacji w Rosji są ciemne, podniecone, zuchwałe, pewne siebie tłumy żołdacko-robotnicze, które swobodę pojęły jako anarchię, które uważają, że im jako twórcom tej swobody i «prawdziwym» obrońcą rewolucji wolno wszystko, że im wszyscy inni bezwzględnie ulegać muszą”⁷⁰.

Tego typu opinie korespondowały z przekonaniem, że dokonujące się przemiany rewolucyjne są nietrwałe i pobieżne. W opiniach prasowych przeważała zarazem niewiara w nieodwracalność wydarzeń. W tym tonie wypowiadał się publicysta Narodowej Demokracji Bolesław Koskowski, który komentował zachodzące zmiany społeczno-polityczne na łamach mającego wówczas szerokie grono czytelników, poczytnego «Kuriera Warszawskiego», największego dziennika w Warszawie. Koskowski, przede wszystkim powątpiewał w trwałość przemian w Rosji. W artykule o symptomatycznym tytule „Na jak długo?” Koskowski na łamach «Kuriera Warszawskiego», pisał:

„Jest zatem teraz w Rosji dyktatura proletariatu. Jak długo będzie trwała? Trzy dni, trzy tygodnie, trzy miesiące?”⁷¹

Koskowski komentował upadek Rządu Tymczasowego nie ukrywając sympatii dla działalności i osoby Aleksandra Kiereńskiego:

„A więc Kiereński zbiegł. Razem z nim ginie w Rosji jedyny przedstawiciel tej polityki, która polegała na współdziałaniu wszystkich obywateli: wszystkich klas, wszystkich interesów godzących się na fakt rewolucji. Jeszcze raz sprawdza się pogląd popularny, że Rosja nie dojrzała dotychczas do stosunków zapewniających panowanie żywiołom umiarkowanym. Tam tylko miejsce na krańce: od Izby Gwiazdzystej Mikołaja II do rządów Lenina. Na Milukowów, Guczkowów, Lwowów, nawet na Kiereńskich jeszcze czas nie nadszedł. Trzeba stwierdzić, że Kiereński wytrwał patriotycznie do końca. We wszystkich jego oświadczeniach brzmiała niezmiennie nuta kompromisowa. Atmosfera rewolucyjna bynajmniej nie sprzyjała rozwiązaniom pojedynczym, a ciemne i niezadowolone masy wcale nie mają zrozumienia dla programu stopniowań. Skoro raz dano im możliwość wpływania na wypadki, skoro raz dopuszczono do utworzenia się równoległej władzy Rad Robotniczo-Żołnierskich, skoro w dodatku nie umiano opanować sytuacji pod względem administracyjnym, to wypadki znalazły się na równi pochyłej, po której musiały się staczać konsekwentnie”⁷².

Narodowi demokraci formułowali opinie i oceny ustroju komunistycznego Rosji (od 1922 roku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich). Dla konserwatystów i Narodowej Demokracji komunizm stanowił niezaprzeczalne zagrożenie dla cywilizacji zachodniej i chrześcijaństwa. Endecka i konserwatywna prasa polityczna podkreślała, że ustrój Rosji godził w istnienie podstawowych

---

⁷⁰ *Owoce rewolucji w Rosji*, «Ziemia Lubelska» 7 I 1918, s. 2.

⁷¹ B. K. [B. Koskowski], *Na jak długo?* (art. wst.), «Kurier Warszawski» 10 XI 1918, nr 311.

⁷² Tamże.

wartości humanistycznych, a poprzez chęć rozszerzenia swego zasięgu był siłą niszczącą społeczeństwa i narody europejskie⁷³.

Rewolucję rosyjską utożsamiano z wątkiem żydowskim. Tygodnik «Piast» analizując wydarzenia w Rosji wplatał wątki antysemitki. W grudniu 1917 roku, naczelny organ Polskiego Stronnictwa Ludowego, skwitował wydarzenia w odległym Petersburgu:

„W ogóle można powiedzieć, że Rosją rządzą obecnie Żydzi, mianowicie doktrynerzy żydowscy w rodzaju Trockiego – Bronsteina, w rodzaju niejakiego Sobelsohna⁷⁴, żydka z Tarnowa, który jest prawą ręką Lenina i innych Mośków⁷⁵.”

Cenzurowana prasa mimo ilościowej obfitości notatek na temat rewolucji przynosiła informacje niepełne, zatajając pewne sprawy lub dając komentarze sprzeczne z sobą, często tendencyjne. Dopiero napływ reemigrantów z Rosji pozwolił opinii publicznej na ziemiach polskich poznać bardziej szczegółowo charakter rosyjskich przemian rewolucyjnych i w pełni zrozumieć ich istotę. Reemigranci byli niejednokrotnie czynnymi uczestnikami rewolucji, przynosili ze sobą nie tylko wiadomości o niej, ale również swoje własne doświadczenia, dementowali nieprawdziwe pojęcia i wyobrażenia⁷⁶. Jak trafnie zauważał publicysta wydawanego w Warszawie, periodyku «Polak – Katolik»:

„Przewrót rosyjski odbił się oczywiście w wysokim stopniu na losach olbrzymiej rzeszy emigrantów polskich, zarówno tych, których zapędziła do Rosji ewakuacja 1915 roku, jak też i z dawna tam osiadłych⁷⁷.”

Można zauważyć, że obawiano się powrotu żołnierzy i robotników polskich z Rosji, przesiąkniętych „rosyjskim maksymalizmem rewolucyjnym”. Pojawiały się opinie o konieczności postawienia przed Rosją muru „wysokiego do nieba”, aby się stamtąd nie dostała na ziemie polskie „rewolucyjna zaraza”. Ukazujące się w Warszawie czasopismo «Polak – Katolik» przestrzegało czytelników:

„[...] Na uchodźców polskich w Rosji przychodzą bardzo ciężkie czasy. Ich poczucie narodowe, ich trzeźwość, ich pojęcia moralne, ich zdrowy rozsadek są wystawiane na próbę. [...] Tzw. Frakcja rewolucyjna PPS początkowo stojąca najmocniej na gruncie narodowym, stopniowo kapituluje ze swych pojęć odrębnych i przyjąwszy platformę

⁷³ T. Kozięło, *Narodowa Demokracja wobec rosyjskiego komunizmu (1918–1939)*..., s. 47–54.

⁷⁴ Karol Sobelsohn, ur. 31 października 1885 we Lwowie, zm. 19 maja 1939 w Wierchnieu-ralsku, działacz Kominternu, polskiego, niemieckiego i rosyjskiego ruchu socjaldemokratycznego i komunistycznego, polityk bolszewicki, dziennikarz i publicysta pochodzenia żydowskiego.

⁷⁵ *Przegląd polityczny*, «Piast» 30 XII 1917, nr 52, s. 10; por.: *Rosja a koalicja*, «Czas» 21 XII 1917, nr 587, s. 1. Zob. również: A. Lednicki, *Pamiętnik 1914–1918*, wstęp i oprac. Z. Koziński, Kraków 1994, s. 57.

⁷⁶ Z. Wasilewski, *Życiorys 1865–1939*..., s. 202–205.

⁷⁷ *Nasi w Rosji*, «Polak – Katolik», 10 V 1918, nr 120, s. 1.

socjalnej demokracji, wchodzi w ścisły kontakt z bolszewikami, popierając tym samym walkę, jaką prowadzą co ostatni z zasadą narodowości w imię bezwzględnego internacjonalizmu⁷⁸.

Prasa podejmowała również kwestię udziału Polaków w ruchu bolszewickim i zaangażowanie w wydarzenia rewolucyjne⁷⁹.

Niechęć wzbudzali Żydzi kierujący partią bolszewicką i wyznaczający cele jej działania. Publicyści endeccy podkreślali, że naród żydowski dążył do zniewolenia ludności na świecie i wykorzystał komunizm do narzucenia swojego panowania rosyjskiemu społeczeństwu w celu podporządkowania własnym interesom największego państwa na świecie. W świetle wspomnień Grabskiego, rewolucja w Rosji była

„już od pierwszej chwili pozbawiona wszelkiego twórczego pierwiastka. Nie stworzyła żadnej nowej idei, nie udoskonała w niczym administracji i wojskowości. Umiała tylko niszczyć istniejące poprzednio urzędy, albo pozostawiając po nich zupełną próżnię, albo zastępując je marnymi prowizoriami, albo wreszcie wprowadzając urzędy ślepo skopiowane z obcych wzorów. Nie wydała też żadnego pozytywnego hasła [...]. Program bolszewików to był ściśle zastosowany marksizm, dyktatura proletariatu, wywłaszczenie właścicieli i upaństwowienie narzędzi i środków produkcji⁸⁰.

Uwagi końcowe

Wieści o rewolucji w Rosji docierały do mieszkańców ziem polskich pod zaborami w formie szczątkowej. Do czytelników polskich czasopism dochodziły jedynie strzępy wiadomości o tym, co działo się w Rosji. Niejednokrotnie sprzeczne, wielokrotnie dementowane informacje o wydarzeniach w Rosji pogłębiały dezorientację, utrudniając trafne rozeznanie w zmiennej sytuacji politycznej w ogarniętym rewolucją kraju⁸¹.

Stosunek prasy polskiej do rewolucji lutowej i październikowej roku 1917 był złożony. Na ogół brakowało bezpośrednich relacji świadków wydarzeń. Czytelnicy prasy byli informowani o większych strajkach i ważniejszych wystąpieniach robotniczych. Spontaniczne manifestacje odbierano na ogół jako bunt niższych warstw społecznych. Prasa o obliczu socjalistycznym przyjęła wypadki w Piotrogradzie z entuzjazmem i nadzieją. Prawie wszystkie wydawnictwa

---

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ *Udział Polaków w ruchu bolszewickim*, «Ilustrowany Kurier Codzienny» 29 XII 1917, nr 358, s. 2. Podejmując kwestię udziału Polaków w ruchu bolszewickim, na łamach «Ilustrowanego Kuriera Codziennego» zwrócono uwagę na Juliana Leszczyńskiego, polskiego działacza komunistycznego.

⁸⁰ S. Grabski, *Rewolucja. Studium społeczno-psychologiczne*, Warszawa 1921, s. 43.

⁸¹ G. Zackiewicz, *Plotki i pogłoski...*, s. 39.

prasowe pozytywnie oceniły abdykację cara. Na łamach prasy odnotowywano najczęściej chaos panujący w Rosji, działania na froncie I wojny światowej, rozpoczynającą się wojnę domową oraz niepewność powodzenia rewolucji. Obserwowano zmiany realiów politycznych i społecznych w Rosji. Pisano o zacofaniu kraju, powszechnie panującym analfabetyzmie, słabym zaopatrzeniu w żywność i artykuły pierwszej potrzeby. Redaktorzy i dziennikarze polskiej prasy dostrzegali ciemne strony nowego porządku, a zwłaszcza panujący w Rosji chaos, bezprawie, anarchię, liczne napady i rabunki. Wraz z rozwojem wydarzeń, widocznym trendem było zwiększenie zainteresowania polskiej prasy polityką międzynarodową. Twórcy prasy przybierali postawę obserwatorów życia politycznego i społecznego. Zastanawiano się nad wpływem wydarzeń rewolucyjnych na rozwój sytuacji na ziemiach polskich.

Rewolucja lutowa dla części narodów zamieszkujących byłe carskie imperium niewątpliwie stanowiła impuls do podjęcia działań mających początkowo doprowadzić do zmiany ich statusu (osiągnięcia autonomii) w granicach nowej Rosji. Jednakże rozwój wydarzeń zapoczątkowanych obaleniem caratu, pogłębianych przewrotem bolszewickim, a w konsekwencji wojną domową sprawił, że poszczególne nacje zdecydowały się na suwerenny byt, a tym samym ogłoszenie niepodległości.

Problematyka ta dosyć szybko okazała się jednym z głównych tematów podnoszonych przez tytuły prasowe. Prasa stała się miejscem nie tylko opisywania zachodzących zdarzeń, ale służyła także prezentowaniu głębszych przemyśleń dotyczących dążeń wolnościowych narodów, których autorami byli z jednej strony działacze polityczni, z drugiej zaś publicyści polityczni związani niejednokrotnie z tytułami o określonej opcji politycznej lub też usiłującymi zachować niezależność i neutralność w prowadzonych na łamach prasy dyskusjach.

Ówczesna prasa spełniała przede wszystkim funkcję informacyjną oraz opiniotwórczą. Postępująca anarchizacja Rosji, utrudniająca m.in. przepływ informacji, powodowała, że wychodząca prasa zwłaszcza dla polskich odbiorców nabierała szczególnego znaczenia. Pozwalała bowiem śledzić i formułować opinie dotyczące sprawy polskiej w Rosji, Królestwie Polskim. Dokonany przegląd publikacji prasowych, obejmujący głównie dzienniki i tygodniki, pozwala jednak na stwierdzenie, że pomimo wskazanych wyżej ograniczeń, w okresie pierwszej wojny czytelnicy prasy we wszystkich trzech zaborach otrzymywali wiadomości zarówno o przebiegu rewolucji w Rosji, jej głównych kreatorach i przywódcach jak i o jej obliczu ideowo-politycznym.

Bibliografia

Pamiętniki, dzienniki, wspomnienia, publicystyka

Askenazy S., *Uwagi*, Warszawa 1924.

Dąbrowska M., *Dzienniki 1914–1965*, t. I: 1914–1925, red. W. Starska-Żakowska, Warszawa 2009.

Glinka W., *Pamiętnik z wielkiej wojny*, t. 2, Warszawa 1927–1928.

Grabski S., *Rewolucja. Studium społeczno-psychologiczne*, Warszawa 1921.

Jacyna J., *Trzydzieści lat w stolicy Rosji. Wspomnienia*, Warszawa 1926.

Kasprowiczowa M., *Dziennik*, cz. 2, *Wielka Wojna*, Warszawa 1932.

Kozicki S., *Pamiętnik 1876–1939*, oprac. M. Mroczo, Słupsk 2009.

Kulczycki L., *Druga rewolucja rosyjska*, Warszawa 1917.

Lednicki A., *Pamiętnik 1914–1918*, wstęp i oprac. Z. Koziański, Kraków 1994.

Potocka J., *Dziennik z lat 1914–1919. Wszystko, co kochałam*, Wrocław 2014.

Wasilewski Z., *Życiorys 1865–1939*, oprac. M. Ciara, Warszawa 2022.

Prasa

«Czas», «Głos Lubelski», «Głos», «Ilustrowany Kurier Codzienny», «Kurier Polski», «Kurier Poznański», «Kurier Warszawski», «Myśl Niepodległa», «Naprzód», «Nowa Reforma», «Piast», «Polak – Katolik», «Świat», «Wiadomości Polskie», «Ziemia Lubelska», «Zjednoczenie. Pismo dla wszystkich», «Zorza».

Artykuły na łamach prasy

«Głos» 2 XII 1917, nr 314.

«Kurier Polski» 8 XI 1917, nr 306.

«Kurier Warszawski» 1917, nr 271.

«Kurier Warszawski» 17 VIII 1918.

«Świat» 1917, nr 41.

B. K. [B. Koskowski], *Na jak długo?*, «Kurier Warszawski» 10 XI 1918, nr 311.

B. K., *Uljanow – Lenin*, «Kurier Warszawski» 1924, nr 23.

Bolszewicy przedstawiają swój program, «Ilustrowany Kurier Codzienny» 25 XII 1917, nr 356, s. 1.

Gorycz polska, «Naprzód» nr 237.

Janik M., *Kościuszko w tradycji ludowej*, «Wiadomości Polskie» 1917, nr 149.

Kiereński wypływa, «Głos» 27 XI 1917, nr 309.

Kraina niespodzianek i sprzeczności, «Myśl Niepodległa» 1917, nr 402.

Lenin o widokach pokoju, «Nowa Reforma» 29 XII 1917, nr 597.

Lenin, «Naprzód. Organ centralny Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej» 14 XI 1917, nr 262.

Lenin. Zwycięstwo Lenina!, «Naprzód» 14 XI 1917, nr 262.

Mowa Prezydenta Wilsona, «Głos Lubelski» 8 III 1917, nr 67.

Nasi w Rosji, «Polak – Katolik» 10 V 1918, nr 120.

Nowy przewrót w Rosji, «Zorza» 17 XI 1917, nr 46.

O zawieszenie broni w Rosji, «Czas» 23 XI 1917, s. 1.

Od redakcji, „Sprawa Polska» 31 III 1917, nr 11–12.

Oszczędność Kiereńskiego, «Ziemia Lubelska» 1918, 7 I 1918, nr 10–11/611.

Owoce rewolucji w Rosji, «Ziemia Lubelska» 7 I 1918.

Po śmierci czerwonego cara Rosji, «Kurier Poznański» 1924, nr 23.

Powszechne pragnienie pokoju w Rosji, «Nowa Reforma» 8 XII 1917, nr 568.

- Proklamowanie Rosji republiką*, «Nowa Reforma» 17 IX 1917, nr 429.
- Przeciw Radzie ukraińskiej*, «Nowa Reforma» 31 XII 1917, nr 600.
- Przegląd polityczny*, «Piast» 15 XII 1917, nr 56.
- Przegląd polityczny*, «Piast» 30 XII 1917, nr 52.
- Przegląd polityczny. Z Rosji*, «Piast» 30 XII 1917, nr 52.
- Republika w Rosji*, «Myśl Niepodległa» 30 III 1917, nr 375.
- Rewolucja rosyjska a sprawa polska*, «Zjednoczenie. Pismo dla wszystkich» kwiecień 1917, nr 3.
- Rewolucja w Piotrogradzie*, «Głos Lubelski» 16 III 1917, nr 75.
- Rosja – republika. Utworzenie gabinetu wojennego*, «Gazeta Wieczorna» 17 IX 1917, nr 3755.
- Rosja a koalicja*, «Czas» 21 XII 1917, nr 587.
- Rosja a koalicja*, «Polak» 24 XI 1917, nr 141.
- Stropp, Wywłaszczenie ziemi w Rosji*, «Nowa Reforma» 1917, nr 564.
- Szczegóły o rewolucji z prasy neutralnej*, «Kurier Lwowski» 22 III 1917, nr 188.
- Śmierć Lenina*, «Słowo Polskie» 1924, nr 23.
- Udział Polaków w ruchu bolszewickim*, «Ilustrowany Kurier Codzienny» 29 XII 1917, nr 358.
- Ukraina i bolszewicy*, «Nowa Reforma» 30 XII 1917, nr 599.
- W Rosji*, «Kurier Warszawski» 18 III 1917, nr 72.
- Walka z Maksymalistami*, «Kurier Warszawski» 24 VII 1917, nr 202.
- Wielkie dni*, «Głos Robotniczy. Pismo socjalistyczne» 28 III 1917, nr 21 (40).
- Wojna domowa w Rosji*, «Kurier Warszawski» 20 XI 1917, nr 321.
- Wojna domowa w Rosji*, «Nowa Reforma» 12 IX 1917, nr 421, s. 1.
- Wzmaganie się rewolucji rosyjskiej*, «Kurier Lwowski» 22 III 1917, nr 138.
- Z chwili*, «Kurier Płocki» 13 XI 1917, nr 258.
- Zaburzenia w Petersburgu*, «Kurier Warszawski» 18 III 1917, nr 72.
- Zatarg Buchanana z Trockim*, «Ziemia Lubelska» 7 I 1918.

Monografie i opracowania

- Abassy M., *Obraz Rosji i Rosjan w krakowskiej prasie 1918 roku. Perspektywa kulturowa: kodowanie, dekodowanie, re-kodowanie*, «Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne» 2019, Tom XXVIII.
- Dawidowicz A., *Specyficzne cechy i funkcje prasy Narodowej Demokracji (1893–1939)*, [w:] A. Dawidowicz, E. Maj (red.), *Państwo niepodległe. Twórcy, strategie, komunikacja społeczna*, Lublin 2019.
- Dawidowicz A., Maj E. (red.), *Prasa Narodowej Demokracji 1886–1939*, Lublin 2010.
- Dawidowicz A., Maj E. (red.), *Prasa Narodowej Demokracji od roku 1939 do początku XXI wieku*, t. 2, Lublin 2011.
- Dawidowicz A., Maj E., Szwed A., *Prasa Narodowej Demokracji 1893–1939. Tytuły prasowe, wydawcy i dziennikarze, motywy publicystyczne*, t. 1, Lublin 2022.
- Dawidowicz A., *Rola prasy w rozwoju Narodowej Demokracji (1893–1939)*, [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, Białystok 2016, s. 229–239.
- Garczyk B., *Polacy w Petersburgu od XVIII do początków XXI wieku. Historia, liczebność, struktura społeczna*, [w:] D. Konstantynow (red.), *Petersburg i Polska*, zbiór esejów, Kraków 2016.
- Garlicka A., *Prasa w Królestwie Polskim pod okupacją niemiecką i austriacką (1915–1918)*, [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, Warszawa 1976.
- Habielski R., *Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku*, Warszawa 2009, *passim*.
- Jakubowska U., *Prasa Narodowej Demokracji w dobie zaborów*, Warszawa 1988.

- Kawalec K., *Rewolucja rosyjska w poglądach Romana Dmowskiego*, [w:] P. Cichoradzki, R. Klementowski, M. Ruchniewicz (red.), *Dni, które wstrząsnęły światem?. Rewolucje w imperium rosyjskim w 1917 roku*, Wrocław–Warszawa 2019.
- Kmieciak Z., *Prasa polska w rewolucji 1905–1907*, Warszawa 1980.
- Koziełło T., *Narodowa Demokracja wobec rosyjskiego komunizmu (1918–1939)*, «Polityka i Społeczeństwo» 2009, nr 6.
- Kula M., *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa 2002.
- Lasswell H.D., *The Structure and Function of Communication in society*, [w:] L. Bryson (red.), *The Communication of Ideas*, New York 1948.
- Łojek J. (red.), *Historia prasy polskiej*, cz. 1: *Prasa polska w latach 1661–1864*, cz. 2: *Prasa polska w latach 1864–1918*, Warszawa 1976.
- Łojek J., Myśliński J., Władyka W., *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988.
- Maguś J., „Słowo Polskie” w latach 1918–1928. *Organ prasowy Narodowej Demokracji*, Lublin 2019.
- Maj E., *Egodokumenty w badaniach historii prasy w Polsce do 1914 roku*, [w:] I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami*, Lublin 2019.
- Maj E., *Egodokumenty w warsztacie badawczym historyka myśli politycznej*, [w:] J.R. Sielezin (red.), *Studia metodologiczne z nauk społecznych*, Wrocław 2018.
- Maj E., *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010.
- Myśliński J., *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*, Warszawa 1982.
- Myśliński J., Ślisz A. (red.), *Z dziejów polskiej prasy robotniczej 1879–1948*, Warszawa 1983.
- Notkowski A., *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Warszawa–Łódź 1982.
- Paczkowski A., *Dzienniki warszawskie o rewolucji październikowej w Rosji (listopad–grudzień 1917)*, «Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego» 1967, nr 6.
- Paruch W., *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego, 1926–1939*, Lublin 2005.
- Pater J., *Propaganda Rewolucji Bolszewickiej w latach 1917–1924*, [w:] B. Garczyk, P.P. Repczyński (red.), *Rok 1917 w Rosji: carat – rewolucja – nowa rzeczywistość. Szkice i Studia*, Toruń 2019.
- Szulakiewicz W., *Egodokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, «Przegląd Badań Edukacyjnych» 2013, vol. 1, nr 16.
- Wapiński R., *Świadomość polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 1989.
- Wojdyło W., *Narodowa Demokracja wobec idei bolszewizmu (1918–1939)*, [w:] A. Lewandowski, W. Wojdyło, G. Radomski (red.), *Rosja w polskiej myśli politycznej XX–XXI wieku*, Toruń 2013.
- Zackiewicz G., *Główni aktorzy wydarzeń rewolucyjnych w Rosji w opiniach polskich polityków i publicystów z lat 1917–1919*, [w:] P. Cichoradzki, R. Klementowski, M. Ruchniewicz (red.), *Dni, które wstrząsnęły światem? Rewolucje w imperium rosyjskim w 1917 r.*, Wrocław–Warszawa 2019.
- Zackiewicz G., *Plotki i pogłoski na temat bolszewików krążące na ziemiach polskich w latach 1917–1918*, «Przegląd Historyczny» 2021, z. 1.